

УДК 388.48 (1-751.2) (477.41/42)
DOI 10.35433/naturaljournal.2.2023.118-125

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКАХ СХІДНОГО ПОЛІССЯ

Т. М. Шовкун¹, В. М. Зінченко², І. В. Мирон³

У статті проаналізовано основні рекреаційні ресурси (об'єкти природного та історико-культурного середовища) національних природних парків Східного Полісся: Деснянсько-Старогутського, Мезинського, Дніпровсько-Деснянського та Залісся. У межах парків поширені типові та унікальні ландшафти Чернігівського Полісся та Новгород-Сіверського Полісся. Серед історико-культурних рекреаційних ресурсів на увагу заслуговують такі визначні археологічні об'єкти: палеолітична стоянка первісних людей (Мезинський НПП), залишки поселення Милоградівської культури, датовані VII-I ст. до н.е. (НПП «Залісся»), та архітектурні об'єкти – церкви XVIII-XIX ст. та інші.

На територіях НПП зазначені екологічні стежки, маршрути (автомобільні, велосипедні, пішохідні), які дають можливість ознайомитися з природою Полісся, та заклади розміщення. Встановлено, що переважаючими видами туризму в НПП Східного Полісся є рекреаційно-пізнавальний (за метою), велосипедний, автомобільний, пішохідний, водний (за способом пересування). Для з'ясування можливостей організації відпочинку вихідного дня була здійснена оцінка 100-кілометрової доступності за основними автошляхами до території НПП Східного Полісся за допомогою веб-ресурсу Google Earth Pro. Встановлено, що у 100-кілометрову зону доступності НПП «Залісся» та РЛП «Міжріччинський» (проектований НПП «Дніпровсько-Деснянське міжріччя») потрапляє мільйонне місто – столиця України – Київ. Це підвищує рекреаційну привабливість даних НПП. Подальшими напрямками може бути розвиток лікувально-оздоровчого туризму, турів вихідного дня, розширення переліку послуг, які можуть надаватися національними природними парками.

Ключові слова: національний природний парк, Східне Полісся, туризм, рекреаційні ресурси

¹ кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії, туризму та спорту
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
E-mail: tmshov@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9235-062X>

² старший викладач кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ
e-mail: zvn196@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-1802-1697>

³ старший викладач кафедри географії, туризму та спорту
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
E-mail: miron1@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-3633-9703>

THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE NATIONAL NATURAL PARKS OF EASTERN POLISSYA

T. M. Shovkun, V. M. Zinchenko, I. V. Myron

The article analyzes the main recreational resources (objects of the natural and historical and cultural environment) of the national natural parks in Eastern Poliss: Desnyansko-Starogutsky, Mezinsky, Dniprovsky-Desnyansky and Zaliss. Near the boundaries of the parks there are wide typical and unique landscapes of the Chernigiv Polis and Novgorod-Siverskiy Polis. Among the historical and cultural recreational resources, important architectural objects deserve respect: the Paleolithic site of the first people (Mezinsky NPP), the remnants of the settlement of Milogradivska culture dated VII-I Art. BC (NPP "Zalissya"); architectural objects: churches of the XIII- XIX centuries and others.

On the territory of the National Park, ecological paths, routes (automobile, bicycle, hiking) are designated, which give the opportunity to get to know the nature. It has been established that the most important types of tourism in NNP Eastern Polissya are recreational and educational (for the method), cycling, automobile, pedestrian, water (for the transfer method). To assess the possibilities of organizing a weekend day, an assessment of 100-kilometer accessibility behind the main highways to the territory of NPP Eastern Polissya for the additional Google Earth Pro service was made. It has been established that the 100-kilometer accessibility zone of NPP "Zalissya" and RLP "Mizhrichinsky" (designed by NPP "Dniprovsko-Desnyansk Mizhrichchya") consume millions of places - the capital of Ukraine - Kiev. This promotes the recreational privacy of these NPPs. Further direct can be the development of recreational and health tourism, weekend tours, expansion of the transfer of services, which can be applied by national natural parks.

Keywords: national natural park, Eastern Polissia, tourism, recreational resources.

Вступ

Сьогодні у світі туристична діяльність є однією із найприбутковіших і водночас найекологічніших галузей господарства. Дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів (територій) привертають увагу науковців. Території та об'єкти природно-заповідного фонду України окрім виконання своїх природоохоронних функцій, повинні сприяти сталому соціально-економічному розвитку регіонів, зокрема створюючи сприятливі умови для рекреаційно-туристичної діяльності. Серед установ природно-заповідного фонду України найбільш соціально корисною й економічно вигідною для організації та здійснення рекреаційно-туристичної діяльності є категорія «національний природний парк». Тому аналіз розвитку туризму на територіях національних природних парків (НПП) Східного Полісся є актуальним питанням сьогодення.

Вивчення туризму у національних природних парках України спрямовано, у більшості випадків, на дослідження природних та культурно-історичних рекреаційних ресурсів

власне парків або визначення їх ролі та значення у конкретних туристичних регіонах. Проблеми туристичної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду розглянуті у роботі Н. Коніщева, С. Ткачова (Коніщева, 2020). Порівняльний аналіз спільних та відмінних рис проведення туристичної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України та Республіки Польща здійснили С. Коротун та М. Яковишина. Основний акцент у своєму дослідженні вони роблять на розвиток міжнародного екотуризму (Коротун, 2016). Оцінка закордонного досвіду рекреаційного використання природоохоронних територій проведена у роботі Т. Безсмертнюк, М. Мельнічук (Безсмертнюк, 2020). Роль природоохоронних територій для туристично-рекреаційної діяльності на прикладі Карпатського регіону розкрито у дослідженні Г. Машіки, В. Лендел (Машіка, 2016). Водночас особливості розвитку туризму в НПП Східного Полісся висвітлені недостатньо.

Метою дослідження є визначити фізико-географічні передумови

рекреаційного використання НПП Східного Полісся; проаналізувати сучасний стан їхнього рекреаційного використання та запропонувати нові напрямки.

Матеріал і методи

Для реалізації мети дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи: системно-структурний, картографічний, узагальнення та систематизації.

Для аналізу основних рекреаційних ресурсів та переважаючих форм туризму використано матеріали з офіційних сайтів НПП, що досліджувалися, та офіційної веб-сторінки готелю Dereville.

Національні природні парки (НПП) є «природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність» (Закон України «Про природно-заповідний фонд», 1992). Отже, однією із основних функцій НПП є організація умов для здійснення рекреації. Основним типом рекреаційного природокористування в межах НПП є туризм. Це «тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» (Про туризм. Закон України, 1995).

Рекреаційно-туристична діяльність організовується відповідно до чинного законодавства у межах двох функціональних зон НПП: регульованої та стаціонарної рекреації. У межах зони регульованої рекреації організовується короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць; облаштування туристських маршрутів і екологічних

стежок. Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів тощо (Закон України «Про природно-заповідний фонд», 1992).

На території Східного Полісся є чотири НПП – Деснянсько-Старогутський, Мезинський, Дніпровсько-Деснянський та Залісся.

Результати та обговорення

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський» створений у 1999 році, розташований в Чернігівській області в екологічно-чистому регіоні, віддаленому від великих промислових міст. За особливостями ландшафтної структури на його території виділяються дві частини: Старогутську (цілісний масив хвойних та мішаних (Брянські ліси), яка репрезентує східну частину Українського Полісся) та Придеснянську (ландшафти долини Десни). З природою парку можна ознайомитися здійснивши екскурсії по маркованих екологічних стежках «Візитівка Десни» та «Стежками Старогутського лісу», протяжність яких становить по 3,5 км. На території НПП знаходиться 2 бази відпочинку: «Деснянка» та «Боровичанка», які функціонують цілорічно, і дитячий екологічний табір «Деснянські зорі».

Для з'ясування можливостей організації відпочинку вихідного дня була здійснена оцінка 100-кілометрової доступності за основними автошляхами до територій НПП Східного Полісся за допомогою веб-ресурсу Google Earth Pro. У зону доступності НПП «Деснянсько-Старогутський» потрапляють такі досить великі населені пункти Сумської області: міста Шостка (73 тис. мешканців) та Глухів (35 тис. мешканців), смт. Вороніж з кількістю мешканців майже 7 тис., а також населенні пункти Чернігівської області – міста Новгород-Сіверський та Семенівка, кількість мешканців у яких сягає до 14 тис. та 8 тис. відповідно (рис.1).

Мезенський НПП було створено в Чернігівській області у 2006 році з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних природних комплексів Новгород-Сіверського Полісся. Його територія відзначається високим ландшафтним різноманіттям. Також на території НПП є багато цікавих історичних та археологічних об'єктів і

знахідок. Можливість детально ознайомитися з природою парку дає автомобільний туристичний маршрут «Від історії до сьогодення», протяжність якого 50 км. Також функціонує екологічна стежка «Рихлівська дача». Туристи можуть зупинитися в таких закладах розміщення: будиночках мандрівника «Затишок», «Хотинський».

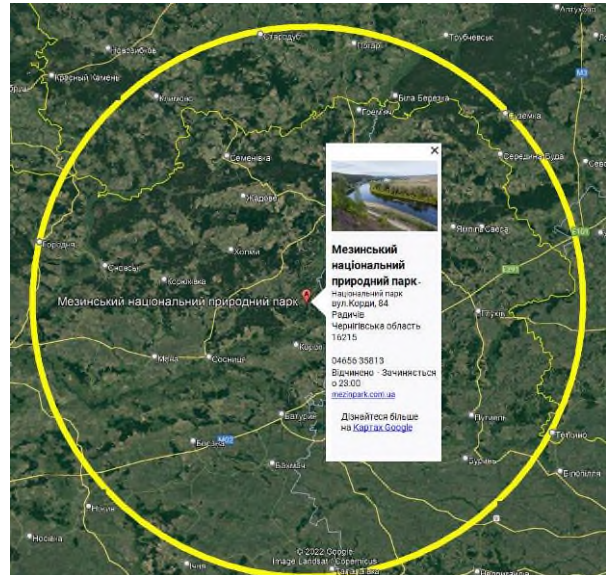
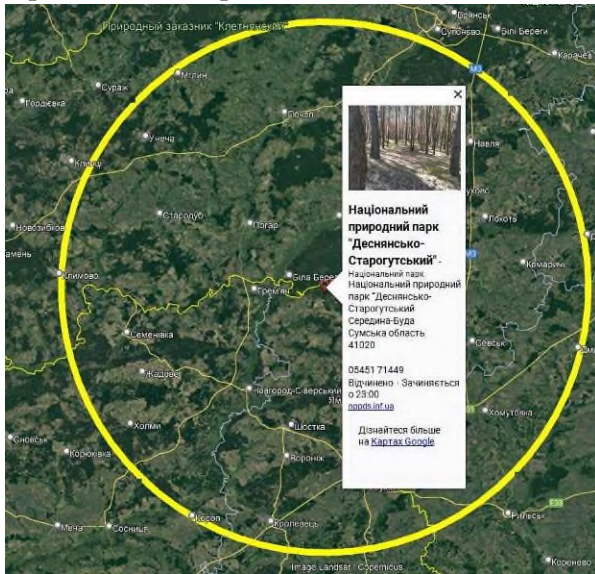

Рис. 1. Зона 100-кілометрової доступності до центрів НПП «Деснянсько-Старогутський» та «Мезенський»

У зону 100-кілометрової доступності НПП «Мезинський» потрапляють такі великі міста Сумської області, як Конотоп і Шостка, де кількість населення перевищує 70 тис. осіб, а також міста Глухів, Кролевець, Путивль, Буринь, де населення становить понад 30 тис., 20 тис., 15 тис. та 8 тис. відповідно. У межах цієї зони розташовані такі міста Чернігівської області: Бахмач (майже 17 тис. мешканців), Новгород-Сіверський, Мена, Городня, Корюковка, Сновськ, Борзна, кількість мешканців у яких становить від 13 до 10 тис. осіб (див. рис. 1).

У 2008 році згідно з Указом Президента України на території Чернігівської області було створено НПП «Дніпровсько-Деснянське міжріччя». Ядром майбутнього НПП став існуючий з 2002 року регіональний ландшафтний парк (РЛП)

«Міжріччинський». Це найбільший в Україні РЛП з площею майже 79 тис. га. Він створений з метою охорони алювіально-зандрових ландшафтів межиріччя Дніпра та Десни. РЛП – це територія рекреаційного призначення. Але ця категорія природно-заповідного фонду не має фінансування і зміна його статусу на НПП надає більших можливостей для розвитку. Процес зміни статусу сьогодні призупинено із-за супротиву працівників лісгоспів, користувачів мисливських угідь та місцевого населення, оскільки планувалося значне розширення меж РЛП «Міжріччинський» і встановлення певних обмежень щодо користування природними ресурсами.

Територією РЛП пролягають 4 екологічні стежки: «Журавлина», «Поліська», «Бондарівське Болото», «Соколиний Луг», протяжність кожної до 2 км. На території парку

відбуваються різноманітні заходи: майстер-класи з виживання в диких умовах, річкові сплави, орнітологічні спостереження тощо. У межах парку в минулому розташовувалися 2 танкових полігони, на місці яких утворилися «пустельні» ландшафти. Вони наочно ілюструють негативний вплив людської діяльності на природу.

У межах Міжрічинського регіонального ландшафтного парку створено Екопарк Dereville, який займає площу 240 га і є домівкою для 42 видів диких тварин. Поруч із екопарком розташовано готель «Dereville» (комплекс будинків, виконаних в концепції «еко»). На території екопарку Dereville облаштовано комфортний пляж, пропонуються риболовля, пішохідні й

автомобільні прогулянки екостежками у супроводі працівників парку.

У зону 100-кілометрової доступності РЛП «Міжрічинський» потрапляють столиця України, одне з найбільших міст Європи – м. Київ з населенням майже 3 млн. осіб, а також такі великі міста Київської області, як Бровари (109 тис. мешканців), Бориспіль (понад 63 тис. мешканців), Ірпінь (понад 62 тис. мешканців). Серед великих населених пунктів Чернігівської області у межах даної зони розміщені обласний центр м. Чернігів з населенням майже 290 тис. осіб, м. Ніжин з населенням майже 70 тис. осіб, а також Городня, Бобровиця, Козелець, Ріпки, кількість мешканців у яких становить від 12 до 7 тис. осіб (рис. 2).

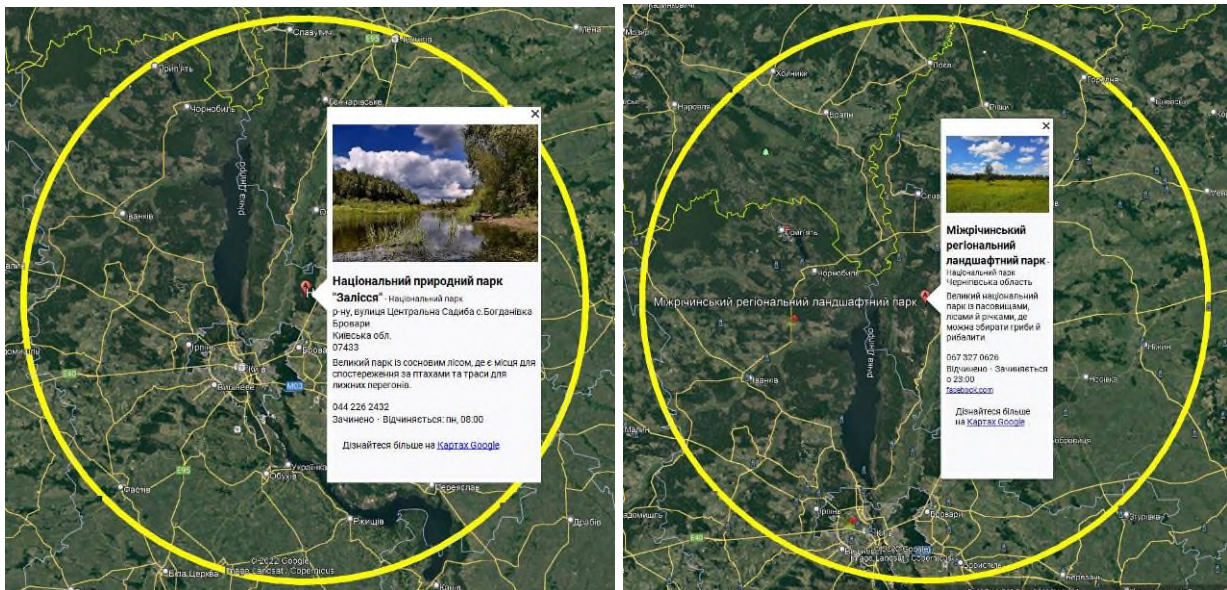

Рис. 2. Зона 100-кілометрової доступності до центрів НПП «Залісся» та РЛП «Міжрічинський» (проектований НПП «Дніпровсько-Деснянське міжріччя»)

Національний природний парк «Залісся» був створений у 2009 році бази Державної організації «Резиденція «Залісся», яка функціонує з 1957 року. Але остаточне оформлення юридичного статусу НПП «Залісся» відбулося лише у 2021 р. Територіально НПП розміщений у межах двох адміністративних областей – Київської та Чернігівської – і займає площу 14836 га. НПП розташований на першій і другій лівобережних терасах

річки Десни в межах Чернігівського Полісся. На території НПП «Залісся» мешкає багато мисливських тварин – олень благородний, олень плямистий, косуля, лань, кабан дикий, зубр та інші. Щільність копитних тварин становить 122 голів на 1 тис. га, що збільшує ймовірність їх споглядання. У НПП розроблені екологічна стежка «Лісова казка» завдовжки 5,3 км, туристичний автомобільний маршрут «Перлина Полісся» протяжністю 37 км,

автомобільний маршрут «Мандруємо Поліссям» протяжністю 28 км, велосипедний туристичний маршрут «Дорогами Залісся» протяжністю 28 км. Також відвідувачі мають можливість зайнятися любительським і спортивним рибальством (у межах затверджених лімітів).

У зону 100-кілометрової доступності НПП «Залісся»

потрапляють місто-мільйонник, столиця України м. Київ, обласний центр м. Чернігів, такі міста Київської області: Бровари, Ірпінь, Обухів, Переяслав, Яготин; Чернігівської області: Ніжин, Козелець (див. рис. 2).

Основні рекреаційні ресурси та переважаючі форми туризму НПП Східного Полісся відображені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні рекреаційні ресурси та переважаючі форми туризму НПП Східного Полісся

Назва НПП	Рекреаційні ресурси		Переважаючі види туризму	
	Об'єкти природного середовища	Об'єкти історико-культурного середовища	За метою	За способом пересування
Деснянсько-Старогутський	природні комплекси (ПК) заплави р. Десна, масив Старогутських лісів з різноманітням водної та лісової фауни	землянка С. А. Ковпака	рекреаційно-пізнавальний, спортивний	велосипедний, кінний, водний, пішохідний
Мезинський	ПК заплави р. Десни, ПК першої та другої терас із борами і суборами, а також із нетиповими для Полісся дубовими, липово-дубовими, грабово-дубовими лісами з деревами віком 200-300 років, ПК евтрофних боліт, відслонення крейдових порід	палеолітична стоянка первісних людей, 13 городищ часів Київської Русі, археологічний науково-дослідний музей з філіалом, кімната етнографії та історії краю, Свято-Миколаївський монастир, церква Успіння Пресвятої Богородиці, палац графа Рум'янцева-Задунайського (XVIII ст.)	рекреаційно-пізнавальний	автомобільний, пішохідний, водний
РАП «Міжріччинський» (проектований НПП «Дніпровсько-Деснянське міжріччя»)	ПК піщаної борової тераси із борами зеленомоховими та лишайниковими, суборами із віковими дубами, ПК евтрофних чагарникових та осокових боліт і справжніх луків	церкви XIX ст., язичницьке капище (реконструкція), музей лісових промислів Полісся, Миколаївська дерев'яна церква XIX ст., Михайлівська дерев'яна церква XVIII ст.	рекреаційно-пізнавальний	велосипедний, автомобільний, пішохідний
Залісся	ПК першої та другої лівобережних терас р. Десна із суборами, ПК водно-болотних угідь та озер Верхнє Велике, Нижнє Велике	залишки поселення Милоградівської культури (VII-I ст. до н.е.), стайня для чистопородних коней різних порід, дерев'яний зруб-палац (друга половина XX ст.), музей природи, медоварня «Медовий Спас»	рекреаційно-пізнавальний, спортивний	велосипедний, автомобільний, пішохідний

Висновки

1. НПП Східного Полісся мають значні рекреаційні ресурси – об'єкти як природного, так й історико-культурного середовища, і можуть задовольняти рекреаційні потреби як

на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

2. Переважаючими видами туризму на територіях НПП Східного Полісся є культурно-пізнавальний, спортивний (за метою), пішохідний,

велосипедний, водний (за способом пересування).

3. Туристична діяльність на територіях НПП Східного Полісся має переважно сезонний характер. Лікувально-оздоровчий туризм, який може функціонувати цілорічно, практично не розвинутий.

4. Розвиток туризму гальмується із-за недостатнього розвитку туристичної інфраструктури, яка потребує значних капіталовкладень із залученням інвестицій.

5. Подальшими напрямками може бути розвиток нових видів туризму, зокрема лікувально-оздоровчого, а також розширення переліку послуг, які можуть надаватися НПП.

6. У сучасних українських реаліях перспективним форматом може стати тур вихідного дня. Особливо актуальним це є для НПП «Залісся» та РЛП «Міжріччинський» (проектований НПП «Дніпровсько-Деснянське міжріччя»), у 100-кілометрову зону доступності яких потрапляє мільйонне місто – столиця України – Київ.

Список використаних джерел

Безсмертнюк Т. П., Мельничук М. М. Упровадження закордонного досвіду рекреаційного використання природоохоронних територій в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Випуск 13. С. 84-91.

Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16 червня 1992 року № 2457-XII. Верховної ради України 1992 [Electronic resource] 54kyURL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення 10.08.2022).

Офіційна сторінка готелю Dereville. [Електронний ресурс]. URL: <https://dereville.com> (дата звернення 15.09.2022).

Гетьман В. І., Мовчан М. М. Функціональне зонування територій національних природних парків світу та України. *Науково-практичний журнал*. Екологічні науки. 2020. Випуск 6 (33) С. 153-159.

Коніщева Н. Й., Ткачова С. С. Шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків. *Інновації та технології у сфері послуг*. 2020. № 1-2 (3-4) С.23-33. [Електронний ресурс]. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/213035-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-484746-1-10-20201022.pdf> (дата звернення: 20.03.2022).

Коротун С., Яковичина М. Особливості використання природоохоронних територій у туристичній діяльності України і Республіки Польща. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Серія: Сільськогосподарські науки, 2016. Випуск 2 (74), 163-170.

Машіка Г. В., Лендел В. В. Природоохоронні території як головний елемент розвитку туристсько-рекреаційного використання. [Електронний ресурс]. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/81.p (дата звернення 15.10.2022).

Про туризм. Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.01.2022).

References (translated & transliterated)

Bezsmertnyuk, T. P., Melnychuk, M. M. (2020) Uprovadzhennia zakordonnoho dosvidu rekreatsiinoho vykorystannia pryrodookhoronnykh terytorii v Ukraini. [Implementation of foreign experience of recreational use of nature conservation areas in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. [Scientific Bulletin of Kherson State University]. Issue 13. S. 84-91. [In Ukrainian].

Hetman, V. I., Movchan, M. M. (2020) Funktsionalne zonuvannia terytorii natsionalnykh pryrodnykh parkiv svitu ta Ukrainy. [Functional zoning of territories of national nature parks of the world and Ukraine]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal*.

Ekolohichni nauky [Scientific and practical journal. Environmental sciences]. Issue 6 (33) P. 153-159. [In Ukrainian].

Konishcheva, N. Y., Tkachova, S. S. (2020) Shliakhy staloho rozvytku turyzmu na terytoriiakh natsionalnykh pryrodnykh parkiv [Ways of sustainable development of tourism in the territories of national natural parks]. *Innovatsii ta tekhnolohii u sferi posluh*. [Innovations and technologies in the field of services]. No. 1-2 (3-4) P. 23-33. [Electronic resource] URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/213035%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-484746-1-10-20201022.pdf> (application date 20.03.2022) [In Ukrainian].

Korotun, S., Yakovyshyn, M. (2016) Osoblyvosti vykorystannia pryrodookhoronnykh terytorii u turystychnii diialnosti Ukrainy i Respubliky Polshcha. [Peculiarities of the use of nature conservation areas in tourism activities of Ukraine and the Republic of Poland]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Seriia: Silskohospodarski nauky*. [Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management]. Series: Agricultural Sciences, Issue 2 (74), 163-170. [In Ukrainian].

Mashika, G. V., Lendel, V. V. Pryrodookhoronni terytorii yak holovnyi element rozvytku turystscko-rekreatsiinoho vykorystannia. [Nature protection areas as the main element of the development of tourist and recreational use]. [Electronic resource] URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/2_ukr/81.p (application date 15.10.2022) [In Ukrainian].

Ofitsiina storinka hoteliu Dereville. [The official side of the dereville hotel]. [Electronic resource]. URL: <https://dereville.com> (application date 15.09.2022) [In Ukrainian].

Pro turyzm. Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 № 324/95-VR. [About tourism. Law of Ukraine dated September 15, 1995 No. 324/95-VR]. [Electronic resource] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (application date 10.01.2022) [In Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro pryrodno-zapovidnyi fond [Law of Ukraine «On the Natural Reserve Fund»], 1992. [Electronic resource] URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (application date 08.10.2022). [In Ukrainian].

Отримано: 11 вересня 2022
Прийнято: 2 листопада 2022